

Etnikumok és kisebbségek az irodalomban

Grulich, Rudolf: *Völksguppen und Minderheiten im Spiegel der Literatur.*
= *Europa Ethnica*, 60. Jg. 2003. 1. H. 47–53. p.

A németországi Bad Kissingenben székelő Etnikai és kisebbségi kérdések Oktatási Központja 25 éves fennállása alkalmából irodalmi estet rendezett Közép- és Délkelet-Európa kisebbségeinek és multietnikus övezeteinek örökségéből. A műsor vezérfonalát adja közre a cikk.

Az első szakaszban az elsüllyedt multietnikus világok emlékeiből kerültek terítékre szemelvények. Ilyenek a Nobel-díjas, angol állampolgárként Svájcban élt osztrák író-emigráns, *Elias Canetti* (1905–1994) önéletrajzi írásai, amelyekben zámatot ad a spaniol (szefárd zsidó) nyelven beszélő, menekülésük hadrinápolyi (Edirne) állomásán török kultúrával gazdagodott nagyszülőkről, saját, Ruszcsukban (Rusze), bolgár nyelvi miliőben eltöltött gyermekeveiről, aminek emléke bécsi felnőtt éveitől haláláig eleven ihlető erő maradt benne. A török uralom sok évszázados balkáni világának utolsó évei ezek, amikor a birodalom másik végén az örmények senyvednek az oszmán iga alatt, mígnem az „ifjú törökök” modernizációs mozgalma (történelmi hódításaitól a balkáni háborúk, illetve a világháború balkáni eseményei során megfosztva) megmaradt területein európai típusú, laicizált nemzetállamot óhajt megvalósítani, és e cél érdekében megrendezik az örmény holokausztot a fél nemzet elhurcolásával és lemészárlásával. *Franz Werfel* (1890–1945) prágai német író ismert műve: *A Musa Dagh negyven napja* állít emléket a tragédiának néhány örmény hegyi falu hősie ellenállásának történetében. Werfel 1933-ban adta ki regény-eposzá, azóta is legismertebb alkotását, a túlélők körében végzett sokévi kutatás nyomán. Kutatásaiban arra is fény derült: nem a török hétköznapi emberek kívánták az örmények véré, sőt, számosan mentették, bújtatták őket saját katonaságuk elől. A regényben árnyalatnyi törökellenes indulat sem fedezhető fel. Mégis, Werfel műve csak legújabbban, 1997-ben jelenhetett meg török nyelven. *Nikos Kazantzakis* (1885–1957), Nemzetközi Béke-díjas görög író Werfel nemzedékéből, a görögség török uralom alatti életéből (főleg kis-ázsiai környezetben), az együttélés vagy a felsőbbiséggel folytatott küzdelem valóságából merít majdnem minden elbeszélő művében. Talán legérdekesebb, többször érintett témája a török behatolás nyomán a Kaukázusban rekedt görög kolóniák helyzete és kései hazatérésük kísérlete. A Magyarországon kevésbé ismert, fiatalabb görög író, *Ilias Venesis* (1904–1973) műveinek középponti élménye is az egykorú kisázsiai görög-török világ, ahová a balkáni háborúk nyomán szerb és bolgár földről elkergetett moszlimok érkeznek, s ahonnan nem sokkal később menniük kell a görögöknek.

Az impozáns balkáni blokk mellett kevésbé eredeti válogatás szerepelt az Oktatóközpont műsorán a „nemzeti- etnikai kisebbségi” minősítéssel mélyen aluldefiniált macedón, szlovén, vagy a cseh költészetből (*Aco Sopov, France Prešeren, Petr Bezruč*). Igazi találat viszont *Ondra Lysohorski* (1905–1989), cseh és lengyel dialektusközi „lah” nyelven alkotó költő egy-egy sziléziai vallomása – a Kárpátok és a Szudéták találkozásánál. A volt Szovjetunió kisebb népeinek irodalmából az Azerbajdzsánból Bécsbe emigrált (Canetti környezetében feltűnt), csak újabban felfedezett *Kurban Szaid* (1905–1942), valamint a ma is élő, oroszul író abház *Fazil Iszkander* (1929) kerül a képbe a szülőföldi környezetét bemutató művekkel. Valódi meglepetés, a legutóbbi évek termésé, a horvát (német családból származó) *Lydia Scheuermann-Hodak* (1942) epikus metszete: *Der Schlange um den Hals* (2000) az 1991-es szerb–horvát összecsapások kereszttüzebe került dél-baranyai magyar (!) falvak pusztulásáról.

A különböző égtájak olyan pásztázása, mint az ismertetett szemelvénytörz alapján tett próbálkozás, érdekes találkozás- és metszéspontokat mutathat meg, múlt és jelen különös egybejátszását képes felvillantani. Kár, hogy ritka alkalom, amikor akad erre vállalkozó.

Komáromi Sándor

„Dicső ország” – negatívban (Romániai német írók kései üzenete)

Loyen, Ulrich van: „*Sie schreiben also? Und was Sie da so schreiben?*”
Unterwegs zu Erzählformen bei Roland Kirsch. = Südostdeutsche Vierteljahresblätter,
52. Jg. 2003. 3. H. 249–257. p.
Loyen, Ulrich van: Horst Samson: *La Victoire. Poem. (Lyrik-Edition, München, 2000.)*
= Ott, 313–314. p.

„Szinte bizonyosra vehető (bár aligha büntetlenül; van, aki meri hangoztatni, van, aki hallgat): Sieberg igenis létezik, hiszen itt meg itt jár a közelben. Csak ha hirtelen előttem terem, vagy mesél valaki róla neked, akkor már felfoghatatlan, akkor még azt is gondolhatod: Sieberg talán te magad vagy...” – Roland Kirsch (1960–1989), temesvári mérnök, író-műkedvelő Sieberg c. hosszabb prózájának részlete. Sieberg: a bánági környezetbe kivetített, képletszerű figura, melyet írója egy valószínűtlenné, halottá vált környezetben vezet körül. Egy holtta merevedett térben, ahonnan a lelkek apránként eltűnedeztek; „to-tálcsendje” fokozatosan felszívta a tárgyakat is. Egy-egy mozdulatra panoptikumszerűen kivillan az élettelenység, vagy „ellentónusban” lesz láthatóvá, mint a filmnegatívban, azokon a pontokon, ahol Sieberg elhalad. A gyakorló fotográfus képi technikája érvényesül a szövegformázásban. Kirsch egy másik képletes figurája, Radetz egy „lekicsinyített” tájban toporog kétségbeesetten, amibe nem fér be többé, de ki sem talál belőle. Egy „életkép”, hasonlóan élettelen stílusban: a lakótelepi konyhaablak szűk négyszögében néma disznóvágási jelenet a panelfalak és a rozzant kocsik rejtekében, felülnézetben. A parabolisztikus elbeszélés: az abszurd révület groteszk lenyomata. A hideg-merev képek gépies egymásutánja hozza létre az egybefolyó metaszöveget.

A metaelbeszélések magányosan élő szerzőjét 29 éves korában, kevéssel a gyilkos rezsim összeomlása előtt, kötélen lógva találták meg lakótelepi otthonában, a halotti bizonyítványt sebtében a helyszínen kiállították. A legrejtélyesebb halálesetek egyike Ceaușescu Romániájában. A mindvégig szinte inkognitóban alkotó író „civilben” vágóhídi mérnök volt Temesvárt. Az egykorú bánági német fiatal írócsoport periferiáján szerepelt, kultúrpolitikai minősítése szerint a ritka madárnak számító „munkásíró” kategóriájában. Életében csak néhány szemelvényét közölték helyi vagy bukaresti német kiadványok. Halála után hét évvel időközben vagy már előbb disszidált, ma nagynevű földije (mint Richard Wagner, Herta Müller) adják ki válogatott prózáját mintegy száz oldalon, Németországban (*Der Traum einer Mondkatze*, Janus Press, 1996). Kirsch esetleges hagyatékaról nincs kézzelfogható információ. Ezzel a száz oldallal aligha sorolódik a volt temesvári csoport reprezentatív képviselői közé. Írásai mindenestre egyik legeredetibb (elméleti-poétikai elemzésekre csábító) prózatípust testesít meg a romániai németiség – Romániából időközben majdnem maradéktalanul kivonult – irodalmában, s a nyelvterület egészen sem igen tűnik fel mai párja a típusának. Kirsch abszurd-groteszk prózavilága feltétlenül emlékeztet Franz Kafkára, de – Kafkáéval ellentétben – nemcsak a „stílusa”, hanem egész világa teljesen áttetsző, a 20. századelő nagy prágai írójának bölcséleti her-

metizmusa nélkül. A stílus vizuális pontossága és tisztasága Kirsch esetében olyan erény, ami – egyik kritikusa szerint – az eléggé elterjedt „disszidens-giccs” sarkos ellentétét testesíti meg. Az ábrázolás üzenete világos: íme, a körülvevő, léttelen, jövőtlen ország, millió lélek dermesztő nyomorúsága. Kirsch írói szereplésétől idegen maradt a politikai értelemben vett ellenzéki magatartás. Annál erőteljesebb írásainak politikuma a látóképeknek metsző rajzában.

* * *

A Kirsch próza-szerkezetét vizsgáló teoretikus ugyanabban a lapszámban röviden bemutat egy mindeddig ismeretlen költőt is a romániai német irodalom köréből: Horst Samsont (sz. 1954). A példa jelzi: míg az utolsó „klasszikusok” sora (a háborúk és diktatúrák „nagy” idejéből) végleg elfogy (most, 2003-ban, 99 évesen hunyt el Németországban a volt bukovinai Moses Rosenkranz – írja a *Vierteljahresblätter*), a kiköltözött irodalom utó-sarjadzása még mindig hoz váratlan meglepetéseket. Samson életrajzában jelképi súlyú eleme: születési helye – a Bărăgan-sivatag a Duna-delta vidékén, ahová 1951-ben a szülőket deportálták. Egyéb részletek nem derülnek ki életútjával kapcsolatban. Hosszú költeménye a deportáltak (és tágabb képben: az ország börtönébe zártak) okatlan szenvedésének, megaláztatásának képeivel a „dicső ország” (lásd a kötetcímet!) öntömjénező, kép-mutató történet-ideológiai hazugságait „írja felül”. Itt e felülírás logikája eredményez a Kirschéhez hasonló „dekompozíciós” képszöveg-folyamot. Samson költeményében vizuális abszurd helyett persze a képek gondolati ellenpontozása vonja kísérteties fénybe a hazug glóriát.

Komáromi Sándor